

ALMAN HALK OYUNLARINDA “BÜYÜK TÜRK”

Prof. Dr. MELÂHAT ÖZGÜ

Eşitlik, doğruluk, başkalarının hakkına Saygı gibi nitelikler, bir kişinin gidişinde nasıl erdem oluyorsa, bir halkın toplumsal vicdanında da bu ilkelerin bulunması öylesine halkı erdemli yapar. Türk halkı, her zaman, kendi varlığında bu soylu nitelikleri göstermiştir. Bu soylu niteliklerden biri de barışçı olmaktır. Biliyoruz, eski Türklerde devlet, “il” adını alırdı. Divan-ı Lûgati Türk, “il” in barış anlamına geldiğini gösteriyor. Türk ruhunun barışa, insanlar arasındaki birliğe ne ölçüde duygulu, savaştan ne ölçüde çekingen olduğu, varlığını savunmak için olmayınca, savaşa yanaşmayacağından, kavgaya katılmayacağından anlaşılır. Aynı sözlük, “Türk” ü de şöyle tanımlar: Türk, büyük kahramanlıklar ve özverilikler yaptığı zaman, olağan üstü bir şey yaptığından habersiz görünür: öylesine alçak gönüllüdür. Türk’ün bu alçak gönüllülüğü, yalnız bizim halk oyunlarımızda değil, yabancıların halk oyunlarında da yansımıştır.

Halk oyunları, halkın oyunlarıdır; halkın içinden doğar, halk için oynanır; halkın yaşantısını, düşüncesini, duygusunu, inanışını, davranışını yansıttığından, halk, oyunlarında, kendisini bulur. Halkın, kendi sorunlarının, oyunda kendini bulma biçiminde sahnelenmesi düşündürücüdür. Halk oyuncusu, yaşanmış bir olayı, ya geçmişten süzerek getirir ya da günlük yaşantısından çıkarır; çoğu kez de yaşanmış olayları sunar. Oyuncu, halkın içinde yaşar; oynadığı olay yaşanmış bir olaydır. Olumlu olumsuz yanlarıyla toplumun malıdır olay; toplum, yaşanmış olayın sonuçlarını düşünecektir; çünkü her olayın bir sorunu vardır mutlaka. Yalnız kendi sorununu değil, başkalarının sorunlarını da dile getirir oyuncu. Halk, bu sorunların ayırımına varacak, çözüm yolunu düşünecektir. Her olgu, yapısındaki çelişki ile anlaşılır hale gelir. Alman halk oyunları olayları çelişkileriyle gösterir; çünkü düz, tek yanlı bir olay, bir sorun taşımaz. Çelişkisiz olaylar, çözümü yapılmış olaylar olduğundan, olaylar, çelişkileriyle verilir. Çoğu kez, politik, siyasal olaylar da halkın yaşantılarını so-

runlaştırır. Gerçeği oynamak, oynananlar kaleme alındıklarında, günün belgesel tiyatro türünü verir. Bu açıdan bakıldığında, belgesel tiyatro, aslında yeni bir tür değildir; çünkü çok eskiden bu yana, gerçeği olduğu gibi yansıtmış olan oyunlar, zamanında “tulûat” olduğu halde, oynarken kaleme alınmıştır. Bunlarda, edebiyat yapma, sanat yapma kaygısı yoktu; içlerinden doğduğu gibi, dizeli ya da düpedüz söyliyerek oynarlar. Her biri bilimsel halk kaynaklarından ve konuluklarından beslenen biçimlendirmelerdi. Oyunlar, âdeta gösterme ve açıklama aykırı olur, uzunluk bakımından da çoğu kez bitmek bilmez. Oyun bir çeşit tarih dersi olur; politika da öğretiyi tamamlar, düşüncelerin değişmesine yardım eder, öğretici bir kürsü olur.

Daha XVI. yüzyılda, Almanların halk oyunlarında, ağırlık toplum politikasındaki günün sorunlarına verildi ve bu sorunlar tartışıldı; tartışmalarda da öylesine ileri gidildi ki, belgesel gereğin güdülü bir biçime sokulabileceği sanıldı. Toplum eleştirisi yapan sahneler, bu sanıdan doğdu. Almanların bu tür oyunları üzerine, bizimkilerle bir karşılaştırma yapmak üzere, eğilmişken, elime bir metin geçti; adı: “*Des Türken Fastnachtspiel*” dir (“Türk’ün Fastnacht Oyunu”) ¹.

Fastnacht Oyunları, karneval oyunlarıdır; Bavyeralılar, karneval zamanına *Fasching* derler. Bu zamanda geçit alayları düzenlenir. Bunların nedeni dinseldir: Hıristiyanlar, İsa’nın gelmişliğini kutlarlar. Doğunun bilge, kâhin üç kiralının: Kaspar, Melchior ve Balthasar’ın gelip de İsa’nın doğacağını haber verdikleri günden bu yana (6 Ocak = *Dreikönigstag*), halk, kendilerini Romalıların ve Yahudilerin elinden kurtaracak olan Peygamberin geleceğini sevinerek beklemiş, İsa geldikten sonra da bu sevinçlerini maskeli alaylar düzenleyerek çılginca hareketlerle kutlamışlardır. Bu türlü kutlamalar (*Fasching*), İsa’nın çarmıha gerilip mezara konuncaya dek sürmüştür. Bundan sonra da yas başlamış: Kilise, bu yas günlerinde hıristiyanlara et yemelerini yasaklayınca, *Fastnacht*: *fasten*’den= yalnız et ve yağ, yağlı yemekler yememekle tutulan orucun arife gecesine denilmiştir. Bu gece, Hıristiyanların, özellikle de Almanların çılginlıkları doruğa çıkar. Bu coşkun gecede, geçmişte olduğu gibi bugün de çeşitli törenler düzenlenir, gösteriler yapılır, oyunlar oynanır.

¹ Prof. Dr. Wilfried Buch’a metin için teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmalar, bu oyunların kökenini, hıristiyanlık öncesinde, antik komedyalarda buldurdu. Burada Dionysos için düzenlenen şenlikler vardı: Bunların verimlilik yakarışı ve verimlilik simgeleri ile ilişkileri olduğu anlaşıldı. İlişkiler, yakarış biçimlerinin prototipi, önceleri ortak bir kaynaktan bulundu ama, sonraları bir değil, bir çok kaynaktan geldiği tezi ileri sürüldü. Hangi kaynaktan gelirse gelsin, bu oyunlar, Almanya'da bölgelere göre konu ve biçim bakımından çok çeşitlilik göstermiş, doruğunu da Nürnberg bölgesinde bulmuştur; sonraları dramatize bile edilmiştir.

Mevsim değişiminde düzenlenen törenlerde, verimlilik dansları, yaz ile kış arasındaki savaşlar, çok ilgi çekiyordu. Hıristiyanlıkta, bunlara maskeli yürüyüşler de katıldı. Simgesel bir değer belirten figürler, kızaklar ya da canlı bir sahneyi gösteren oyuncular, arabalar içinde geçtiler. Ulm, Salzburg gibi kentlerde kılıç oyunları (*Schwerttänze*) oynandı. Yavaş yavaş bütün bu oyunlar, birbirine karıştı. Gezici oyuncuların (*Spielmann*) konuları da oyunlarını zenginleştirdi, ve Roma kalıntısı "mimi" olarak ortaya çıktı. Sonunda hattâ, dinsel oyunlardan bir *aktarıcı* (dükkânında baharat, merhem v. b. ş. satan dükkâncı) bile rol aldı. XII. yüzyıldan bu yana da, ön oyunlarda *Marionet*'ler (ipli kuklalar), birbirleriyle yarışırca şarkılar, bilmece oyunları, ince ve kaba şakalar, halk arasında yayıldı. Bu oyunların gereği, hep halkın verdiği gerekti. En çok sevilen konular: evlilik ve mahkeme konuları idi; düğün, dayak ve hastaya bakan doktor sahneleri de çok geçirdi. Bunların yanında efsane ve masallar da eksik olmazdı. Antik'ten *Paris* ve *Aristoteles* gibi figürler yerlerini aldılar. Taşlama, yergi, alay türünde, giderek daha geniş çevrelere yayıldı, ve belli durumlara yöneldi: Köylülere, din adamlarına, şövalyelere karşı çıkıldı; öyle ki, daha bu evrede, bir sınıf yergisinden söz edilmeğe bile başlandı. Bu öğelerden oluşan Fastnacht-Oyunları, bütün Almanya'da tutundu, İsviçre'de, Basel'de ve Avusturya'da da yan kısmını buldu. Dinsel oyunlar yanında, pazar meydanlarında, meyhanelerde, hattâ evlerde bile oynanmaya başlandı.

En eski Fastnacht Oyunları, Almanya'da bir kahraman'ın kişiliğine bağlanmıştır: Bu kahraman, köylüler arasında saz şairi, gezici bir oyuncu (*Spielmann*) olan Neidhart'tı; baharda menekşeler açınca, çiçekler etrafında ince kaba şakalar yaparak dans ederdi. Onun kişiliğine bağlanan oyunlar, iki yönde gelişti:

1. XV. yüzyılda, saray tonunu veren “Büyük Tirol Oyunu” (“*Der grosse Neidhartspiel*”), 2200 dizelidir ve 68 kişi ile oynanır.

2. Nürnberg’de oynanan Neidhart Oyunu’dur ki (“*Der kleine Neidhart spiel*”) küçük bir oyundur ve Büyük Oyunun daha kaba bir biçimini verir.

Hans Sachs da 1557 yılında bir Fastnacht Oyununu “*Neidhart mit dem Feihel*” (“Menekşeli Neidhart”) diye adlandırılmıştır.

Nürnberg, Fastnacht Oyunlarının kenti idi. Buradan, bu oyunlar, Almanya’nın, özellikle güney bölgelerine yayıldı: yazarlarının çoğu bilinmemektedir, bilinenler üzerinde de tartışılmaktadır; çünkü hiç biri adlarını vermemiş, Hans Sachs’a değin, ancak üslup incelemeleri ve karşılaştırmalarla saptanabilmiştir. Oyunları, kentlerin zenginleri desteklemekte ve Esnaf Yoncaları oynamakta idi. Onun sanılan oyunlar arasında “*Des Türken Fastnachtspiel*” (“Türk’ün Fastnacht Oyunu”) üzerinde durmak istiyorum; zamanının yaşam ve kültür tablosunu vermesi bakımından çok önemli olduğu gibi, bizimle ilgili siyasal bir olayı da yansıtmaktadır. Türkler üzerine yazılmış bir oyun olduğundan bizi özellikle ilgilendiriyor. Sonra da Kıbrıs sorunu önündeki davranışımızla, ben bu oyunda tam bir koşutluk buldum: Avrupa’da savaşçı bir ulus olarak tanınan ülkemizin, dünyaya daha XVI. yüzyılda barış ve düzen getirmek istediği apaçık gösteriliyor; yabancı bir halkın, hakkımızdaki görüşünü yansıtıyor: Türk’ün büyüklüğü ve yardımseverliği işlenmiştir bu oyunda. Şöyle ki:

Türk Sultanı’nın adı “Büyük Türk” tür (*Grosstürk*). Zaman koşutluğuna bakıldığında, bunun Fatih Sultan Mehmed olması gerekiyor. Bu Türk, kötü yönetim yüzünden, Alman halkının bozulmakta olduğunu duymuştur: ülkede hak hukuk kalmamış, yalancılık, dolandırıcılık, hırsızlık almış yürümüş, sokakları haydutlar doldurmuş, köylüsü kentlisi şövalyelerin, saray adamlarının amansız güçleri altında ezilmektedir. “Büyük Türk” gerçekten büyüklük göstererek Almanya’ya yardım etmek, oradaki yönetimi düzeltmek ve kötülükleri yok etmek üzere Nürnberg’e gelmek ister. Onun bu isteğini halk sevinçle karşılar, ama, üst katlar: Papa, Hükümdar ve Prensler, bu savaşçı, dünyaları fethetmek isteyen Türk’e karşı koyarlar; kendisine gözdağı verirler, yolunu kesmeleri için de, ellerine birer mektup sıkıştırarak, Elçilerini Hünkâr’a karşı çıkarırlar. Dialoglar, bu Elçiler arasında yürütülmektedir. Araya “*Büyük Türk*” de karışır. Onlara, kendilerini güçlendirecek öğütler verir; ama, çok acı bir dille konuşur:

"Bizler, doğuştan güçlüyüz,
yüreklermizde yoktur bir kötülük;
savaş için de gelmiş değiliz buraya.
Sizleri aldatmak değildir ereğimiz,
iyilik getirmek istiyoruz hepimiz.

Eski kitaplarda okuduk:
Zenginin yoksulu yolduğu,
malını mülkünü soyduğu,
ellerin boş kaldığı yiyecek bulamadığı yerde,
bilginler, yazılarıyla
bilgisizlere öğretmek gerektiğini söylerler.
Duyduk ki: Babalar, çocuklarından yakınıyor,
Efendiler, köylere dirlik vermiyor,
Hıristiyanların mutsuzlukları buradan geliyor.

Kitabın bu parçasını bizler, yakınmalarınızdan okuduk,
önümüze döktüğünüz sözlerinizden çıkardık.
Tanrınız, eğer yüz çevirdiyse sizlerden
acı çektirecektir, mutlaka hepimize.

.....
Bizler, hiç kimseyi incitecek,
hiç kimseyi de öldürecek değiliz.

Balta girmemiş ormanlarda yaşayan tilki, çıkınca
özgürlüğünü seçerek dışarıya,
yanaşmak isteyince buralara,
güven kalmıyacaktır yurdunuzda.

Bunun için işte bizler sizleri,
hakkımızda yanlışlarınızı anlatıncaya dek,
bilgelikle, uslukla izleyeceğiz.
Bunu anlarsanız, yardımımızı isterseniz,
Tanrı'mız, size de döner
ve alır bütün kötülükleri içinizden!

Nürnberg halkı, Türk'ün gerçekten büyük olduğunu anlar ama, Elçiler, başbuğlarının düşüncelerini yansıtır. Bu düşüncelerde yabancı devletlerin Türk'ü nasıl kavradığı anlaşılır. *Papa'nın* gönderdiği haberci şöyle konuşur:

“Ben bir haberciyim. Beni buraya, Alman Ülkesi,
 “Büyük Türk’e,
 dini bütün Hıristiyanların
 senden yakındıklarını söylemem için gönderdi.
 Roma kiliselerini yıkmak istiyormuşsun!
 Öcünü alacaktır bunun, Papa’mız!
 Alacaktır öcünü senden, kişiliğinden:
 Afroz edecek seni, hem de uzaklara gönderecek,
 öylesine de cezalandıracak ki,
 yalnız incir yiyeceksin orada,
 köylünün verdiği yumurtalar da,
 küreklerle gübreler üstüne dökülecek.
 Suyu, üstünde şaşkın bir adamın bulunduğu
 dört ayaklı, yürüyen bir çeşmeden içirtecek sana...
 İnan sözlerime,
 yazar hepsi mektubun içinde”

diyerek uzatır Hünkâr’a mektubu... Papa’nın gönderdiği bu Elçi’yi
 Hünkârının adamlarından biri yanıtlar:

“Herkesten güçlü olan Hünkârımız,
 asla, bir Roma kilisesini
 yıkmak istemiş değildir.
 Hakikatı duymalısınız sizler burada!
 Hünkâr’ımızın gelişinin bir kesimini
 kendisinden dinlediniz.
 Sizler, birbirinize içten bağlı değilsiniz;
 birbiriniz hakkında kötü konuşuyor,
 yanlış yargılar veriyor, birbirinize hainlik ediyorsunuz.
 Bu yüzden de hiç biriniz sıkıntısız yaşamıyorsunuz.
 Ülkenizde, uzun süre sessiz geçinen,
 ama şimdi sizleri kemiren Yahudiler var...
 Bir çok da, inanç üzerinde durmayan
 burunları havada, din adamları var...
 Kötü bir mahkemeniz var, hain efendileriniz var.
 Hepsini sizler, emeğinizle besliyorsunuz.
 Büyük kaygularınız içinde sevinçleriniz küçük...
 Sizleri bunlardan kurtaracak kişi nerede?
 Hünkârımız, sizlerden bunları alacak,

*alnındaki yazı onun, bunu söylüyor.
Tanrı'nızdan, bunları kaldırmasını,
kötülüklerin hepsini gömmesini isteyecek,
sizlere de dürüst bir reform getirecek! ..
Bunda aslâ bir kuşkunuz olmasın!"*

Roma Hükümdarının Elçisini, Hünkârın başka bir adamı yanıtlar. Ondan sonra da Almanya'nın Ren bölgesinin Elçisi konuşur:

*"Ren bölgesinin habercisiyim ben,
dört Başbuğun toplandığı yerde,
Büyük Türk! sana şunları söylemeliyim :
Katlanmak istemiyor sana halkımız
Konstantinopol'i aldığın için...
İçinde suçsuzları öldürmüşsün,
din adamlarını parçalamışsın!
Yüreklere sızlıyor hâlâ her birinin.
Kızları, kadınları
baştan çıkarmışsın!
Öcünü alacağız bunun, senden;
giysilerini parçalayacağız,
akıtacağız yüreğindeki sevinçlerini,
üzerine de kadehler dökeceğiz!
Oku, oku şu mektubu da gör,
sözlerimin hiç biri yanlış değil..."*

diyerek Alman Elçisi de bir mektup uzatır. Bu Elçiyi Hünkârın adamlarından bir başkası gene gerekeni söyliyerek yanıtlar. Böylesine iyilik sever, hak sever bir Hünkârdan Nürnberg halkı öylesine hoşlanmıştı ki, onun hep ülkelerinde kalmasını, kendilerinden uzak durmamasını isterler. Bu dileği de Nürnberg'in Belediye Başkanı dile getirir:

*"Kıralların Kırallı, İmperatorların İmperatoru,
dinimizden olmayan Türkler, bizleri sevindirdi.
Öykünür onlar Tanrı'ya zaman zaman,..
Hünkârınızın tacını kim koruyacak burada?
Kentli değil mi, Köylü değil mi?
Çok pahalıya mal olur hepsine
yolumuz sizlerden ayrılırsa.
Bati'nın Hünkârı olun siz*

*ve uzaklaşmayın bizlerden;
 paylaşın acı çorbamızı bizimle!...
 Yarın sabah varacağız yurdumuza
 ancak, ağaran gün ile...
 Mecliste duydum: gelirsiniz
 Sizi bir hana kapatacaklarmış.
 Bunu söylememi istediler size Meclisten...*

Oysa "Büyük Türk", yurtlarına yerleşmek üzere gelmek istemediğini, işleri düzeltmek için yola çıktığını söyler, bir gün de kendilerini, Türkiye'ye geldiklerinde, saygı ile karşılayacağına söz verir :

*"Yurdumuza geldiğinizde de
 Türkler sizleri saygı ile
 eğilerek karşılayacak,
 yüreklerini sizlerden ayırmayacaktır.
 Sözünü tutar Türk Ulusu..
 Hoşça kalın şimdilik, biz yolumuza koyulalım"*

der ve sahneden ayrılırken şu öğütleri verir:

*"Siz, Ey evin Efendisi,
 bu ülkede dürüst bir yaşam sürün!
 Hayvanınız mı var, bırakın bahçenize
 iyi gübre alırsınız.
 İstekleriniz oldu mu,
 başkalarınınkini de yerine getirin!
 Uşağımız mı var, evlenmek mi istiyor?
 Sakın ona gece yarısı dışarıya çıktığımızı söylemeyin.
 Koruyun kendinizi kazanılmamış yemeklerden.
 Basamakları yavaş yavaş çıkın!
 Kötü yollarda dolaşmayın!
 Ayaklarınızın altında bir şeyler mi seziyorsunuz,
 İyi bir koca olarak kalmak mı istiyorsunuz,
 kötü kadınlarla düşüp kalkmayın!
 Karılarınıza, çocuklarınıza bağlı kalmak mı istiyorsunuz,
 hiç bir oyuna gelmeyin!"*

Dramaturgi bakımından, bundan önceki Fastnacht oyunları gibi, olaylar, düz çizgi doğrultusunda değildir; sahneler de birleştiril-

meden; tek çizgiden çok çizgiye doğru gelişmekte, kişiler ise birbiri ardınca tanıtılmaktadır. Oyunda bir halkın yaşayışı, düşüncüsü, davranışı yansıdığı gibi, halk da bu oyunda kendisini tanır ve tanıtır. İçinde kabalıklar vardır ama, incelikler de yok değildir. Ben yalnız oyunun ince yanlarını aldım. Bir halk kaba ise, oyunları da kabadır; yürekli ise, oyunları da yüreklidir; uslu ise doğru davranışlarını verir; kusurlu ise, eleştirir; kendilerine hor bakanlarla alay eder. “Büyük Türk” adı verilmiş olan bu oyunda, hepsi var. Alman halkının kendisini eleştirdiği, yürekliliğini gösterdiği gibi, biz Türklerin de yardımsever ve barışsever olduğunu, tâ XVI. yüzyıla dek, yabancı ülkelerde de halkın içinde yansımalarını gösteren sağlam bir belge gibi geldi bana bu oyun...

